

Стратегічні орієнтири розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Українському Причорномор'ї

Розглянуто наявний природно-ресурсний потенціал та можливості матеріально-технічної бази сфери рекреації та туризму в Українському Причорномор'ї. Проаналізовано стратегії розвитку рекреаційно-туристичної сфери за областями регіону. Виокремлено стратегічну мету розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Українському Причорномор'ї та основні завдання для її досягнення.

Ключові слова: рекреація, туризм, природно-ресурсний потенціал, матеріально-технічна база, стратегія, Українське Причорномор'я.

Сьогодні в Україні правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики визначає Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [1], в якому під регіонами розуміються: території Автономної Республіки Крим, областей, а також міст Києва та Севастополя. Отже, згідно з цим визначенням, до Українського Причорномор'я відносяться АР Крим, Миколаївська, Одеська та Херсонська області. Але, погоджуючись із думкою П.В. Гудзя [2] щодо необхідності і важливості формування нового бачення стратегії розвитку територій, які не обов'язково ідентифікуються у межах існуючих адміністративно-територіальних утворень, зокрема областей, а також враховуючи специфіку рекреаційно-туристичної діяльності, вважаємо обґрунтованим під регіоном Українського Причорномор'я розуміти прибережну зону Чорного моря у межах вищезазначених областей.

Відповідно до статті 3 вищезазначеного Закону [1] Кабінет Міністрів України своєю Постановою затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року [3], в якій для всіх областей Причорномор'я одним із пріоритетних напрямів визначено «розвиток курортно-рекреаційної сфери» та «розвиток туристично-рекреаційного комплексу», що своєю чергою є одним із заходів досягнення стратегічного завдання підвищення конкурентоспроможності областей та зміцнення їх ресурсного потенціалу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років показує, що вивченням проблематики розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіонах України займаються багато вітчизняних вчених: З.В. Герасимчук, П.В. Гудзь, О.І. Гулич, Ф.Ф. Мазур, Л.М. Черчик та ін. Поряд із цим проводяться конференції з цього питання, відбувається обговорення проблем розвитку сфери рекреації та туризму в науковій пресі та публіцистичних виданнях.

Але, незважаючи на існування багатьох теоретичних наробок щодо вирішення питань інтенсивного та ефективного розвитку сфери рекреації та туризму як з точки зору регіонального, так і з точки зору галузевого підходів, на практиці маємо рекреаційно-туристичний комплекс, який перебуває у занепаді. Сьогодні в Україні досі не вирішеним залишається цілий спектр питань щодо сталого розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Це повною мірою притаманно всім перспективним у цьому напрямку регіонам України.

З урахуванням вищевказаного в статті ставиться за мету проаналізувати наявний природно-ресурсний потенціал сфери рекреації та туризму в Українському Причорномор'ї, а також можливості існуючої матеріально-технічної бази в цій

сфері; проаналізувати існуючі стратегії розвитку рекреаційно-туристичної сфери за областями Українського Причорномор'я; виокремити єдину стратегічну мету розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні Українського Причорномор'я та навести перелік першочергових завдань, необхідних для її досягнення.

Спочатку зупинимося на наявному в регіоні Українського Причорномор'я природно-ресурсному потенціалі.

Різноманітність об'єктів культурної спадщини Одещини створює усі передумови для розвитку історично-культурного туризму як засобу популяризації її історії і культури та джерела надходжень інвестицій у соціально-економічний розвиток області. Перспективним напрямком розвитку в її центральних та північних районах є розвиток сільського туризму з використанням природних лісових угідь Кодимського та Савранського районів, лісгосподарських підприємств Роздільнянського, Тарутинського, Ізмаїльського, Фрунзівського районів. Він буде розглядатися як вид підприємницької діяльності, що забезпечуватиме сільській родині певну частину прибутків, підвищення зайнятості сільського населення, наповнення доходної частини місцевих бюджетів, як стимул для поліпшення благоустрою сільської місцевості, важливий еколого-етичний показник [4].

Основними природними рекреаційними ресурсами Миколаївщини є морські піщані пляжі довжиною понад 70 кілометрів, мальовничі ландшафти берегів Південного Бугу та численних водоймищ, джерела мінеральної води, запаси лікувальних грязей і ропи, особливо Тилігульського лиману, озера Солоного (Рибаківка) та Бейкушської затоки Березанського лиману, лісові масиви та зелені зони навколо міст. В області нараховується понад 120 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які є потужною базою створення варіативного туристичного продукту [5].

Вигідне економіко-географічне положення Херсонщини, сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафти морського узбережжя та неповторні краєвиди Дніпра та Інгульця, значні рекреаційні ресурси сприяли формуванню в регіоні потужного рекреаційного комплексу. Область має сприятливі природні рекреаційні умови: на узбережжі та пониззі Дніпра багато солоних озер, лиманів і заток, ропа та грязі яких мають лікувальні властивості, чудові піщані пляжі теплих Азовського і Чорного морів. Великі можливості для розвитку курортного господарства наявні також на узбережжях Каховського водосховища і Дніпровського лиману [6].

АР Крим, займаючи близько 4,5% площі України, концентрує 29,6% рекреаційних ресурсів, 10% ємності готельного фонду, 40% ємності здравниць, понад 30% потоку іноземних туристів. Найбільш освоєною частиною півострова є район Великої Ялти, що провадить біля половини всього обсягу туристичних послуг і відрізняється максимальними показниками функціональної розмаїтості рекреаційних занять. У той же час у багатьох районах Західного і Східного берегів Криму розвиваються лише осередкові стихійні форми пляжного відпочинку, гірські й передгірні райони затрималися на стадії розвитку переважно самодіяльного спортивного туризму, а райони рівнинного Криму використовуються лише як території транзиту туристичних потоків [7].

Отже, в усіх областях регіону наявні унікальні ландшафти, чудові краєвиди, джерела мінеральних вод та грязей, що створює усі передумови для формування в регіоні високорозвинутого індустріального рекреаційно-туристичного комплексу, який повинен представляти собою сукупність пов'язаних між собою галузей і підприємств господарського комплексу, об'єднаних загальною метою – створення конкурентоспроможних санаторно-курортних послуг і рекреаційно-туристичних продуктів.

Розглянемо потенційні можливості наявної в регіоні Українського Причорномор'я матеріально-технічної бази для розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Взагалі її стан може бути оцінений як передкризовий. Наявна в регіоні лікувально-оздоровча база, а також особливо цінні й унікальні природні лікувальні ресурси використовуються не достатньо ефективно. Матеріально-технічна база рекреаційно-туристичних установ, асортимент та якість послуг явно відстають від світового рівня, що знижує конкурентоспроможність регіону Українського Причорномор'я на міжнародному ринку. Наведемо окремі показники, які дозволяють проаналізувати частку, а отже і роль регіону Українського Причорномор'я в загальноукраїнському масштабі (табл. 1).

При цьому первісною умовою розвитку рекреаційно-туристичного комплексу є насамперед розширення рекреаційно-туристичних територій (табл. 2).

Тепер перейдемо до розгляду стратегій розвитку рекреаційно-туристичного сектора за областями Українського Причорномор'я.

Враховуючи специфіку Одещини наявну тут інфраструктуру та технічні можливості рекреаційно-туристичної сфери, Стратегія соціально-економічного розвитку Одеської області [4] вбачає доцільною реалізацію таких першочергових заходів:

- Інтенсивний розвиток круїзного морського та річкового туризму з впровадженням комплексу заходів щодо визначення Одеського морського вокзалу Одеського морського торговельного порту базовим круїзним портом Чорного моря; яхтингового туризму з реконструкцією наявних марин та будівництвом нових; круїзного туризму по р. Дунай з відвідуванням міст Ізмаїл та Вилкове; пляжного та оздоровчого туризму у приморських регіонах області; лікувально-оздоровчого туризму; ділового, культурного, історико-пізнавального, спортивного та розважального туризму; екологічного та сільського (зеленого) туризму; сюди також слід віднести організацію прибережних морських екскурсійних перевезень.

Таблиця 1

Показники розвитку рекреаційно-туристичного сектора економіки Українського Причорномор'я у 2006 р. *

Регіони	Показники							
	Кількість підприємств готельного господарства		Обслужено приїжджих підприємствами готельного господарства		Кількість санаторіїв та закладів відпочинку		Дитячі оздоровчі табори	
	од.	%	тис. ос.	%	од.	%	од.	%
АР Крим	82	6,5	282,5	6,7	272	33,1	640	3,5
Області								
Миколаївська	27	2,1	65,1	1,6	31	3,8	535	3,0
Одеська	76	6,0	295,5	7,0	50	6,1	1175	6,4
Херсонська	32	2,5	44,4	1,1	54	6,6	674	3,7
Українське Причорномор'я	217	17,1	687,5	16,4	407	49,6	3024	16,6
Україна	1269	100	4196,2	100	821	100	18238	100

*За даними Статистичного щорічника України за 2006 р. [8].

Таблиця 2

Землі рекреаційно-туристичного призначення в Українському Причорномор'ї та прогнозні показники їх розширення *

Адміністративні утворення	Рекреаційні території станом на 2005 р., тис. га	Потенційна потреба у рекреаційних територіях, тис. га	Відношення величини потреби у рекреаційних територіях до величини їх наявності	Прогнозні показники розширення рекреаційно-туристичних територій, тис. га	
				до 2010 р.	до 2020 р.
АР Крим	185,0	479,1	2,59	194,8	396,6
Миколаївська обл.	22,1	65,9	2,98	43,5	47,5
Одеська обл.	69,7	93,8	1,35	102,5	149,5
Херсонська обл.	11,8	72,1	6,11	17,5	25,1
Українське Причорномор'я	288,6	710,9	2,46	358,3	618,7

* Побудовано за даними [9–11].

- Забезпечення збереження, реставрації, музеєфікації та пристосування для туристично-екскурсійного відвідування пам'яток культурної спадщини. Зокрема, це стосується пам'яток-будівель національного значення, в яких розміщуються заклади культури і мистецтв, і споруд, які традиційно відвідуються туристами. Серед них будівлі Одеського державного академічного театру опери та балету, музею західного і східного мистецтва, обласної філармонії, Воронцовський палац, Приморські сходи у м. Одесі, Акерманська фортеця у м. Білгород-Дністровський, пам'ятки архітектури у м. Болград, Вилкове та Ізмаїл. Музеєфікації потребують пам'ятки археології – залишки Ізмаїльської фортеці, античних городищ Тіра, Ніконій та Кошари.
- Недопущення використання земель не за цільовим призначенням, для чого необхідно проведення обліку земель курортно-рекреаційних територій приморських регіонів області з визначенням земель рекреаційного та оздоровчого призначення, розмежування земель цих територій за їх цільовим призначенням; резервування відповідних земельних ділянок на землях оздоровчого та рекреаційного призначення.

Досягнення основних цілей модернізації рекреаційно-туристичного потенціалу *Миколаївської області*, які декларуються в Стратегії її соціально-економічного розвитку [5], можливі за умови впровадження цілого комплексу пріоритетних заходів та умов їх реалізації:

- Вивчення економічної, екологічної і соціальної ефективності діяльності складових лікувально-реабілітаційної, спортивно-оздоровчої діяльності, санаторно-курортного відпочинку і культурно-пізнавального туризму в розрізі районів області, а саме: створення кадастру туристичних об'єктів області; здійснення організаційних заходів щодо визначення та оголошення територій Чорноморського узбережжя курортами місцевого значення; проведення наукового обґрунтування територій, перспективних для розвитку санаторно-курортного лікування і рекреації; комплексне обстеження Тилігульського лиману, Бейкушської затоки Березанського лиману, озера Солоного.

- Законодавче закріплення територій з пріоритетним розвитком санаторно-курортної, оздоровчої і туристичної діяльності на основі Генеральних планів забудови з визначенням меж, зокрема: встановлення межі між Миколаївською та Одеською областями, що проходить по рекреаційних зонах; вирішення питання передачі в оренду на конкурсних засадах пляжних територій у зонах відпочинку та місць дислокації пунктів продажу екскурсійних послуг.
- Збільшення значення цілорічних і міжсезонних видів санаторно-курортної і туристичної діяльності зі створення відповідної інфраструктури в рекреаційних засобах усіх типів: розвиток фестивального, конгресового, виставкового туризму; створення матеріально-технічної та методичної бази для проведення обласних, національних та міжнародних заходів екологічного спрямування в унікальному природно-рекреаційному комплексі «Гранітно-степове Побужжя»; розробка Концепції розвитку туризму області до 2015 р.

Основними завданнями Стратегії соціально-економічного розвитку *Херсонської області* [6] в сфері рекреації та туризму є розширення асортименту послуг, створення матеріально-технічної та кадрової бази, необхідної для формування як на державному, так і міжнародному ринку конкурентоспроможних рекреаційних і туристичних послуг, здійснення маркетингового просування туристичного продукту. Для реалізації поставлених завдань необхідно:

- Створення відповідного іміджу Херсонщини: подальший розвиток населених пунктів у зонах пріоритетного та перспективного розвитку туризму; створення управлінської структури та науково-дослідного супроводу туристичної галузі в органах влади і місцевого самоврядування.
- Раціональне використання туристичних ресурсів: розробка і реалізація територіального планування рекреаційно-туристичного комплексу області; створення програми розбудови перспективних для туризму територій; збереження історико-культурного та природного потенціалу; ефективне використання та оновлення наявної матеріально-технічної бази в традиційних туристичних зонах; розширення терміну туристичного сезону.
- Запровадження новітніх виробничих систем-кластерів у туристичній і курортній галузі.
- Запровадження нової моделі прискореного розвитку внутрішнього дитячого, молодіжного та сімейного туризму – створення транспортно-туристичного кластера «Південні ворота України»: покращення якості послуг для туристів та розвиток інфраструктури; створення нового туристичного продукту в межах регіону; створення мережі дитячих туристичних таборів на базі сіл області; запровадження та розвиток активних форм туризму – водний, пішохідний, велотуризм, кінний, вітрильний, дайвінг тощо; розвиток фестивального туризму; розвиток сільського туризму; освоєння нових територій для будівництва сучасних комплексів.

Досягнення основних стратегічних цілей розвитку сфери рекреації та туризму в *АР Крим* [7] можливе завдяки здійсненню цілого комплексу пріоритетних дій і умов їхньої реалізації:

- Оптимізація виробничо-економічної структури рекреаційного комплексу Криму: зміна внутрішньогалузевих пропорцій; оптимізація просторової структури; забезпечення ефективного використання виробничих, природних і лікувальних ресурсів регіону в рекреаційно-туристичній сфері; розвиток матеріально-технічної бази.
- Зміна механізму функціонування рекреаційного комплексу Криму: економічне стимулювання розвитку рекреаційної індустрії незалежно від форми власності й організаційної підпорядкованості суб'єктів; розвиток нових видів і форм

Таблиця 3

Першочергові завдання розвитку рекреаційно-туристичної сфери
в Українському Причорномор'ї *

Економічні завдання
– Збільшення економічної ролі курортного і рекреаційно-туристичного комплексу у господарському комплексі регіону й створення регіонального мультиплікаційного ефекту
– Забезпечення участі регіону в системі міжнародного й міжрайонного поділу праці як великого рекреаційно-туристичного й санаторно-курортного центру України
– Підвищення конкурентоспроможності й економічної ефективності виробленого рекреаційно-туристичного продукту на основі оптимізації внутрішньогалузевих пропорцій і зміни режиму функціонування рекреаційно-туристичного комплексу
– Підвищення ефективності використання й охорони наявних лікувальних ресурсів
– Підвищення ефективності використання виробничих ресурсів (води, енергоносіїв, електроенергії, продовольства й ін.)
– Впровадження управління економічними результатами діяльності курортного і рекреаційно-туристичного комплексу за допомогою ринкового регулювання цін на ресурси й пропоновані послуги
Соціальні завдання
– Створення умов для соціальної стабільності в регіоні
– Забезпечення функціонування курортологічної бази для лікувальної, реабілітаційної, профілактичної й оздоровчої медицини регіону й України в цілому
– Забезпечення державної підтримки й умов для відновлення здоров'я й відпочинку населення регіону й України на основі подальшого розвитку форм і методів санаторно-курортного лікування, реабілітації, оздоровлення
– Підвищення якості обслуговування рекреантів і розвитку сфери послуг у регіоні
– Підвищення ефективності культурно-духовного виховання населення й гостей Українського Причорномор'я на основі розвитку культурно-пізнавального туризму
– Збереження в регіоні культурної спадщини як найважливішого рекреаційного ресурсу
Екологічні завдання
– Ефективне використання, охорона й відновлення природних рекреаційно-туристичних ресурсів регіону як важливої частини його природно-ресурсного потенціалу
– Мінімізація антропогенного впливу рекреаційно-туристичного комплексу на стан навколишнього природного середовища, природних ресурсів і стан здоров'я населення
– Досягнення нормативної якості навколишнього природного середовища для розвитку курортного і рекреаційно-туристичного комплексу і населення регіону
Політичні завдання
– Сприяння ефективнішому входженню регіону Українського Причорномор'я й України в цілому в міжнародне співтовариство та розвитку міжнародних відносин
– Участь регіону в створенні привабливого образу (іміджу) України на міжнародній арені
– Інтенсифікація взаємодії Українського Причорномор'я з міжнародним співтовариством у сфері соціокультурних відносин

* Побудовано на основі [4–7].

діяльності, що найбільшою мірою відповідають унікальним соціокультурним і природним ресурсам Криму; збільшення значення цілорічних і міжсезонних видів діяльності зі створенням відповідної інфраструктури; зниження впливу рекреаційно-туристичного комплексу на стан навколишнього середовища та природних ресурсів; забезпечення умов для розвитку іноземного туризму й росту інвестицій у розвиток рекреаційно-туристичного комплексу регіону.

- Підвищення ефективності системи управління рекреаційним комплексом регіону: створення завершеної вертикалі й ефективної організаційної структури управління за функціональною ознакою; створення підрозділів Міністерства курортів і туризму АР Крим з наділенням їх функціями контролю дотримання чинного законодавства в системі управління рекреаційною діяльністю; підготовка законодавчої ініціативи щодо посилення ролі Міністерства курортів і туризму АР Крим у ліцензуванні різних видів туристичної діяльності в регіоні; підготовка законодавчої ініціативи й створення системи лікування хворих на курортах за замовленням; розробка науково і економічно обґрунтованих пропозицій щодо створення нормативно-методичної бази й здійснення державного регулювання екскурсійної діяльності; створення інформаційно-аналітичної системи управління рекреаційним комплексом АР Крим.

Отже, *стратегічною метою подальшого розвитку сфери рекреації та туризму в регіоні Українського Причорномор'я* повинно стати створення конкурентоспроможного на внутрішньому та міжнародному ринку регіонального рекреаційно-туристичного продукту за рахунок ефективного використання природного та культурно-історичного потенціалу, модернізації та реконструкції наявної матеріально-технічної бази рекреаційно-туристичної інфраструктури, забезпечення на цій основі реалізації соціально-економічних інтересів галузі при збереженні екологічної рівноваги та комплексного розвитку курортних територій регіону (табл. 3).

Реалізація вищезазначених завдань регіональної політики розвитку сфери рекреації та туризму в Українському Причорномор'ї за умови вибору варіанту, при якому комплексно будуть поєднані економічна доцільність, соціальна ефективність та екологічна допустимість діяльності, має стати якісним регулюючим механізмом її функціонування.

Це забезпечить підвищення рівня екологізації регіону, сприятиме раціональному використанню рекреаційно-туристичних ресурсів, а також отриманню відповідних соціальних і економічних ефектів.

Перспективи подальших розробок. Для вирішення проблем, що перешкоджають інтенсивному та збалансованому розвитку рекреаційно-туристичної сфери, в першу чергу необхідне детальне та всебічне вивчення шляхів та методів забезпечення ряду таких умов, як: державна підтримка й створення умов для ефективного управління рекреаційно-туристичною сферою; комплексний підхід до розвитку й вивчення рекреаційно-туристичного процесу як нерозривної єдності ресурсів; врахування інтересів населення регіону при плануванні розвитку рекреаційно-туристичного комплексу; науково-методичне забезпечення функціонування рекреаційно-туристичного комплексу регіону.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 08.09.2005 р. із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – №51. – С. 548.
2. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних терито-

- рій / П.В. Гудзь. – Донецьк: ІЕПД НАН України, ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. – 270 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» № 1001 від 21.07.2006 р // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – С. 36–78.
 4. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року [Схвалено рішенням Одеської обласної ради від 10 листопада 2006 року №91–V] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oblrada.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page
 5. Стратегія економічного та соціального розвитку Миколаївської області на період до 2015 року [Затверджено рішенням обласної ради від 30 жовтня 2007 р. №2] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oga.mk.ua/data/upload/publication/main/.
 6. Стратегія економічного та соціального розвитку Херсонської області до 2015 року. – К.: РВПСУ НАНУ, 2007. – 279 с.
 7. Концепція інноваційного розвитку регіона (на прикладі Автономної Республіки Крим) / под ред. В.С. Тарасенка; [наукове изд.]. – Симферополь: Кримська академія наук, 2005.
 8. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О.Г. Осауленка; відп. за випуск П.П. Забродський; Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2007. – 551 с.
 9. Черчик Л.М. Оцінка рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України / Л.М. Черчик. – Луцьк: Вид. центр ЛДТУ, 2006. – 128 с.
 10. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України // [Данилишин Б.М., Дорогунцов С. І., Міщенко В.С., Коваль Я.В. та ін.]. – К.: РВПСУ НАНУ, 1999. – 716 с.
 11. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В.П. Руденко. – Львів: Світ, 1993. – 240 с.

Харічков С.К., Воробієва А.А., Дишлової І.Н. Стратегічні орієнтири розвитку рекреаційно-туристическої сфери в Українському Причорномор'ї.

Рассмотрены имеющийся природно-ресурсный потенциал и возможности материально-технической базы сферы рекреации и туризма в Украинском Причерноморье. Проанализированы стратегии развития рекреационно-туристической сферы по областям региона. Выделены стратегическая цель развития рекреационно-туристической сферы в Украинском Причерноморье и основные задачи по ее достижению.

Ключевые слова: рекреация, туризм, природно-ресурсный потенциал, материально-техническая база, стратегия, Украинское Причерноморье.

Kharichkov S.K., Vorobyova O.A., Dyshlovy I.M. Strategic Landmarks of the Recreation-Tourist Sphere Development in Ukrainian Black Sea Region.

Available natural-resources potential and material-technical base possibility of the recreation-tourism sphere in Ukrainian Black Sea Region have been considered. The strategies of the recreation-tourist sphere development on the region area have been analyzed. The strategic purpose of the recreation-tourist sphere development in Ukrainian Black Sea Region and primary tasks of its achievement have been determined.

Key words: recreation, tourism, natural-resources potential, material-technical base, strategy, Ukrainian Black Sea Region.

Надійшло 22.01.2009 р.